

Poradnik dla
nauczycieli

**Szkoła jako
przestrzeń rozwoju
zawodowego
uczniów. Bank
dobrych praktyk.**

**klasy VII-VIII
szkoły podstawowej**

Projekt realizowany w ramach programu kompleksowego wsparcia rodzin
„Za życiem”, działanie 5.4. Transycja na rynek pracy, realizowany w latach 2023-2026

Ministerstwo
Edukacji Narodowej

Za życiem

 OŚRODEK
ROZWOJU
EDUKACJI

Redakcja merytoryczna: Małgorzata Jas, Izabela Juskiewicz

Redakcja językowa i korekta: Fundacja Edukacji Rozwoju i Innowacji

Projekt graficzny i projekt okładki: Fundacja Edukacji Rozwoju i Innowacji

Redakcja techniczna i skład: Fundacja Edukacji Rozwoju i Innowacji

Weryfikacja i odbiór niniejszej publikacji: Ośrodek Rozwoju Edukacji
w Warszawie

Projekt realizowany w ramach programu kompleksowego wsparcia rodzin
„Za życiem”, działanie 5.4. *Tranzycja na rynek pracy*, realizowany w latach
2023-2026

Warszawa 2024

Ośrodek Rozwoju Edukacji

Aleje Ujazdowskie 28

00-478 Warszawa

ore.edu.pl

Publikacja jest rozpowszechniana na zasadach wolnej licencji Creative
Commons – Użycie niekomercyjne 4.0 Polska (CC-BY-NC).

creativecommons.org

Projekt realizowany w ramach programu kompleksowego wsparcia rodzin „Za życiem”,
działanie 5.4. *Tranzycja na rynek pracy*, realizowany w latach 2023-2026.

SPIS TREŚCI

Wstęp	5
1. Podstawa programowa w procesie tranzycji uczniów na rynek pracy	7
2. Przestrzeń szkoły w procesie tranzycji uczniów na rynek pracy	9
2.1. Ćwiczenie: Kariera w rolnictwie i ogrodnictwie.	10
2.2. Ćwiczenie: Biotechnologia i nowe technologie w rolnictwie.	10
2.3. Ćwiczenie: Marketing i sprzedaż produktów rolnych dla każdego.	11
2.4. Ćwiczenie: Ścieżka zawodów.	12
2.5. Ćwiczenie: Interaktywna ścieżka umiejętności.	12
2.6. Ćwiczenie: Ścieżka inspiracji i mentorów.	13
2.7. Gra: Zawodobranie.	14
3. Czynniki kontekstowe w procesie tranzycji uczniów na rynek pracy	17
4. Propozycje aktywności uczniów, zwiększające wiedzę oraz poszerzające kompetencje ułatwiające wejście na rynek pracy	19
4.1. Ćwiczenie: Barometr dla Polski	20

4.2. Ćwiczenie: Młodzi na rynku pracy	21
4.3. Propozycje strategii	23
4.4. Dobre praktyki	25
BIBLIOGRAFIA	27

WSTĘP

Specjalne potrzeby edukacyjne każdego ucznia są unikatowe i mają różnorodny wpływ na jego funkcjonowanie w kontekście edukacyjnym. W przypadku uczniów wymagających niestandardowego podejścia, istotne jest uwzględnienie ich indywidualnych potrzeb, co ma kluczowe znaczenie dla ich integracji i sukcesu w systemie edukacyjnym.

Etap tranzycji, czyli przejścia z systemu szkolnego na rynek pracy, wymaga szczególnej uwagi i specjalnych procedur. Kluczowe dla efektywności tego procesu jest kompleksowe zabezpieczenie indywidualnych potrzeb, takich jak aktywność zawodowa, uczestnictwo w życiu społecznym oraz możliwość ciągłego uczenia się przez całe życie. Wsparcie w realizacji tych celów wymaga integracji i współpracy interdyscyplinarnego zespołu, odpowiedzialnego za planowanie oraz realizację działań wspomagających ucznia w tej przejściowej fazie.

Szczególny nacisk kładzie się na tranzycję osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w kontekście ich przemiany z ucznia w dorosłego – profesjonalistę. Skuteczność tego procesu zależy od uwzględnienia dodatkowych, ale równie ważnych indywidualnych potrzeb, których niezaspokojenie może ograniczać możliwości zawodowe. Nasuwa się zatem wniosek, że potrzebne jest zaangażowanie właściwie całego środowiska, w którym funkcjonuje młody człowiek. Warto do tych działań włączyć również takie instytucje jak: poradnie psychologiczno-pedagogiczne, stowarzyszenia i fundacje (szczególnie te, które działają na rzecz osób z niepełnosprawnościami), instytucje pomocy społecznej. Przy projektowaniu działań dedykowanych szerokiemu gronu uczniów ze zróżnicowanymi potrzebami, warto skorzystać z wiedzy prezentowanej m.in. na stronach internetowych Fundacji Aktywizacja¹. Niekonwencjonalnym projektem, pokazującym perspektywę osoby niepełnosprawnej, jest program InMyShoes². Dzięki tej aplikacji, wykorzystującej technologię VR, można nie tylko dowiedzieć się więcej o niepełnosprawności, ale również osobiście jej doświadczyć. Kolejną ciekawą inicjatywą jest przestrzeń pokazująca bazę ofert pracy dla osób

1 Fundacja Aktywizacja, <https://aktywizacja.org.pl/> [dostęp: 7.06.2024].

2 Ibidem, <https://aktywizacja.org.pl/vr/> [dostęp: 7.06.2024].

z niepełnosprawnościami³. Fundacja PSONI⁴, czyli Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelktualną oferuje wsparcie w postaci projektów i materiałów dydaktycznych, pomocnych w pracy nauczyciela, wychowawcy wspomagającego młodzież w procesach tranzycji na rynek pracy. Jako przykład może posłużyć publikacja „[Moje sposoby na stres – wydanie 2](#)” (napisana za pomocą tekstu łatwego do czytania – ETR). Cały wachlarz kompleksowego wsparcia dedykuje również Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych⁵.

3 Ibidem, <https://aktywizacja.org.pl/strefa-kandydata/baza-ofert-pracy/> [dostęp: 7.06.2024].

4 Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelktualną, <https://psoni.org.pl/> [dostęp: 7.06.2024].

5 Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, <https://www.pfron.org.pl/> [dostęp: 7.06.2024].

1. PODSTAWA PROGRAMOWA W PROCESIE TRANZYJCJI UCZNIÓW NA RYNEK PRACY

Podstawa programowa kształcenia ogólnego w szkole podstawowej pełni kluczową rolę w kształtowaniu kierunków rozwoju dzieci. Jest to zbiór wytycznych oraz celów edukacyjnych, których realizacja ma zapewnić wszechstronny rozwój uczniów, zarówno pod względem intelektualnym, jak i społecznym. Dzięki niej dzieci zdobywają podstawową wiedzę i umiejętności niezbędne do dalszej edukacji oraz życia zawodowego.

Podstawa wspiera również proces przygotowania uczniów do wejścia na rynek pracy, kładąc nacisk na rozwój kompetencji kluczowych, takich jak: umiejętność logicznego myślenia, rozwiązywania problemów, współpracy w grupie oraz komunikacji. Jest ona też filarem dla nauki przedmiotów ścisłych, humanistycznych oraz artystycznych, pozwalając na odkrywanie i rozwijanie indywidualnych talentów oraz zainteresowań dzieci. W ten sposób podstawa nie tylko wyznacza kierunki edukacyjne, ale także pomaga młodym ludziom w budowaniu solidnych fundamentów pod przyszłą karierę zawodową, dostosowując edukację do potrzeb zmieniającego się rynku pracy. Sygnalizuje to już jej wstęp: *Kształcenie w szkole podstawowej stanowi fundament wykształcenia. Zadaniem szkoły jest łagodne wprowadzenie dziecka w świat wiedzy, przygotowanie do wykonywania obowiązków ucznia oraz wdrażanie do samorozwoju. Szkoła zapewnia bezpieczne warunki oraz przyjazną atmosferę do nauki, uwzględniając indywidualne możliwości i potrzeby edukacyjne ucznia. Najważniejszym celem kształcenia w szkole podstawowej jest dbałość o integralny rozwój biologiczny, poznawczy, emocjonalny, społeczny i moralny ucznia.*

Zwraca się również uwagę na uczniów, którzy potrzebują specjalistycznego wsparcia: *Uczniom z niepełnosprawnościami, w tym uczniom z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, nauczanie dostosowuje się do ich możliwości psychofizycznych oraz tempa uczenia się. Wybór form indywidualizacji nauczania powinien wynikać z rozpoznania potencjału każdego ucznia. Jeśli nauczyciel pozwoli uczniowi na osiągnięcie sukcesu na miarę jego możliwości, wówczas ma on szansę na rozwój ogólny i edukacyjny. Zatem nauczyciel powinien tak dobierać zadania, aby z jednej strony nie przerastały one możliwości ucznia (uniemożliwiały*

osiągnięcie sukcesu), a z drugiej nie powodowały obniżenia motywacji do radzenia sobie z wyzwaniami⁶.

Pełnienie ról społecznych, w tym również takich jak życie zawodowe, to sfery do jakich przygotowuje edukacja. Ważne, aby tworząc klimat do nauki, każdy uczeń znalazł w nim swoją przestrzeń.

Koniec szkoły podstawowej to moment podejmowania decyzji dotyczących dalszych ścieżek kształcenia. Uczniowie mogą wybrać rodzaj szkoły ponadpodstawowej oraz kierunek kształcenia na jakim chcą dalej poszerzać swoją wiedzę i zwiększać umiejętności. Decyzje takie zwykle nie determinują przyszłych wyborów zawodowych. Powinny być one jednak jak najbardziej zbliżone do preferencji aktywności zawodowych o jakich myślą uczniowie. Grupą o którą należy zadbać w szczególności, jest młodzież z trudnościami, zaburzeniami, deficytami czy niepełnosprawnościami. W całym procesie edukacyjno-wychowawczym, wyznaczając kierunki oddziaływań wspierających proces tranzycji na rynek pracy, warto mieć na uwadze zróżnicowane potrzeby uczniów, często uwarunkowane trudnościami z jakimi się borykają.

6 Podstawaprogramowa.pl, <https://podstawaprogramowa.pl/Szkola-podstawowa-IV-VIII> [dostęp: 7.06.2024].

2. PRZESTRZEŃ SZKOŁY W PROCESIE TRANZYJCJI UCZNIÓW NA RYNEK PRACY

Przestrzeń szkoły odgrywa istotną rolę w procesie tranzycji uczniów na rynek pracy, będąc nie tylko miejscem nauki, ale także środowiskiem, w którym rozwijają się umiejętności społeczne i zawodowe.

Dobrze i innowacyjnie wyposażone pracownie, strefy do nauki indywidualnej oraz wspólnej, a także przestrzenie do relaksu i integracji społecznej sprzyjają rozwijaniu kluczowych na rynku pracy kompetencji, takich jak: umiejętność pracy w zespole, zarządzania czasem czy kreatywnego myślenia. Podkreślenie roli dostępności przestrzeni szkolnej zostało zauważone i opisane w projekcie „Dostępna Szkoła”, realizowanym w latach 2019-2023 w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020, jako pilotaż działania „Szkoła bez barier” – program Dostępność Plus. W Modelu Dostępnej Szkoły⁷ wyznacza się standardy w obszarze dostępności architektonicznej, w wymiarze technicznym, edukacyjnym oraz społecznym, a także w zakresie organizacji szkoły i procedur. Aby ocenić na ile przestrzenie szkoły mają charakter dostępny dla każdego ucznia rekomenduje się przeprowadzenie audytu dostępności⁸. Dzięki temu będzie można dostrzec jakie obszary szkoły powinny zostać przetworzone, aby lepiej służyły całej społeczności szkolnej.

Właściwie zaprojektowana i dostosowana przestrzeń to też obszar, który może wyzwalać w każdym uczniu kreatywność i stać się przyjaznym miejscem do pierwszych eksperymentów o charakterze zawodowym. Dostosowane przestrzenie tworzą pozytywne doświadczenia na przyszłość i wzmacniają motywację do planowania oraz osiągania celów.

Zewnętrzna architektura szkoły, taka jak: miejsca zielone w postaci alejek do odbywania spacerów, ogródki szkolne warzywno-owocowe, przestrzenie sportowe czy kręgi współpracy, może również, dzięki swojej aranżacji, wspierać działania o charakterze doradczo-zawodowym.

⁷ Projekt Dostępna Szkoła, <https://www.dostepnaszkola.info/> [dostęp: 7.06.2024].

⁸ Ibidem, <https://www.dostepnaszkola.info/model-dostepnej-szkoly/2-audit-dostepnosci/> [dostęp: 7.06.2024].

Przykłady działań z zewnętrzną przestrzenią szkolną. Wykorzystanie ogródków warzywno-owocowych

2.1. ĆWICZENIE: KARIERA W ROLNICTWIE I OGRODNICTWIE

Cel: Poznanie zawodów związanych z rolnictwem i ogrodnictwem oraz zrozumienie ich roli w społeczeństwie.

Przebieg

Wprowadzenie: Nauczyciel omawia różne zawody związane z uprawą roślin, takie jak rolnik, ogrodnik, agronom, specjalista ds. ochrony roślin, inspektor jakości żywności.

Praktyka: Uczniowie pracują w grupach. Każda grupa zajmuje się konkretną rośliną w ogródku i przygotowuje plan jej pielęgnacji, uwzględniając różne aspekty zawodów omówionych wcześniej.

Podsumowanie: Każda grupa prezentuje swoje plany oraz omawia zawody, które byłyby zaangażowane na różnych etapach uprawy (jak ich praca wpływa na jakość oraz ilość plonów).

2.2. ĆWICZENIE: BIOTECHNOLOGIA I NOWE TECHNOLOGIE W ROLNICTWIE

Cel: Zrozumienie, jak nowe technologie wpływają na rolnictwo i jakie możliwości zawodowe oferują w tej dziedzinie gospodarki.

Przebieg

Wprowadzenie: Nauczyciel omawia podstawowe pojęcia związane z biotechnologią i nowymi technologiami w rolnictwie, takie jak: hydroponika, automatyzacja, inżynieria genetyczna.

Eksperyment: Uczniowie wykonują prosty eksperyment z hydroponiką, uprawiając rośliny bez gleby w specjalnych pojemnikach z wodą i składnikami odżywczymi.

Dyskusja: Po zakończeniu eksperymentu uczniowie omawiają zawody, które są związane z wprowadzaniem oraz obsługą nowych technologii w rolnictwie, takie jak: biotechnolog, inżynier rolnictwa, specjalista IT w rolnictwie.

2.3. ĆWICZENIE: MARKETING I SPRZEDAŻ PRODUKTÓW ROLNYCH DLA KAŻDEGO

Cel: Zrozumienie procesu marketingu i sprzedaży produktów rolnych oraz poznanie związanych z tymi dziedzinami zawodów, które są dostępne dla osób z niepełnosprawnościami.

Przebieg

Wprowadzenie: Nauczyciel przedstawia podstawowe zasady marketingu produktów rolnych. Następnie omówia rolę takich zawodów jak specjalista ds. marketingu, sprzedawca oraz menedżer ds. sprzedaży, wskazując, jak mogą być one wykonywane przez osoby z niepełnosprawnościami (np. prace zdalne, prace biurowe).

Projekt: Uczniowie w grupach opracowują plan marketingowy dla wybranego produktu z ogródka. Tworzą plakaty, ulotki, a także planują strategię promocji, korzystając z narzędzi cyfrowych, dostępnych dla osób z niepełnosprawnościami.

Prezentacja: Grupy prezentują swoje plany marketingowe, podając jakie umiejętności są niezbędne w pracy związanej z marketingiem i sprzedażą produktów rolnych oraz jak wygląda typowy dzień pracy w tych zawodach (uwzględniając adaptacje dla osób z niepełnosprawnościami).

Spacer edukacyjny wykorzystujący alejki szkolne

2.4. ĆWICZENIE: ŚCIEŻKA ZAWODÓW

Cel: Poznanie różnych ścieżek zawodowych i zrozumienie, jakie umiejętności są potrzebne w poszczególnych profesjach.

Przebieg

Wprowadzenie: Nauczyciel przygotowuje **tabliczki informacyjne rozmieszczane wzdłuż alejek**. Na każdej tabliczce znajduje się opis jednego zawodu (np. architekt krajobrazu, leśnik, nauczyciel, lekarz, programista, kucharz).

Spacer: Uczniowie spacerując alejkami, czytają informacje na tabliczkach. Każdy uczeń ma kartkę, na której zapisuje nazwy zawodów, które go najbardziej zainteresowały. Następnie uczeń notuje, jakie umiejętności są potrzebne w tych profesjach.

Dyskusja: Po spacerze uczniowie spotykają się w klasie i omawiają zawody, które ich zainteresowały (podając jego przyczyny). Nauczyciel może również zaprosić gości (przedstawicieli różnych zawodów), aby opowiedzieli o swojej pracy oraz odpowiadali na pytania uczniów.

2.5. ĆWICZENIE: INTERAKTYWNA ŚCIEŻKA UMIEJĘTNOŚCI

Cel: Identyfikacja i rozwijanie umiejętności miękkich oraz zrozumienie ich znaczenia w różnych zawodach.

Przebieg

Wprowadzenie: Nauczyciel przygotowuje interaktywne stacje rozmieszczone wzdłuż alejek. Zadania dla uczniów mogą być zapisane w postaci QR kodów. Każda stacja skupia się na innej umiejętności miękkiej (np.: komunikacja, praca zespołowa, zarządzanie czasem, kreatywność, rozwiązywanie problemów).

 Spacer: Uczniowie spacerując alejkami, zatrzymują się przy każdej stacji, gdzie wykonują krótkie zadania lub ćwiczenia związane z daną umiejętnością (np.: łamigłówki do rozwiązania, zadania zespołowe, scenki do odegrania).

 Podsumowanie: Po spacerze uczniowie spotykają się w klasie i omawiają umiejętności, które były ćwiczone (podając dlaczego są one ważne w różnych zawodach). Nauczyciel może również zorganizować warsztaty rozwijające wybrane umiejętności.

2.6. ĆWICZENIE: ŚCIEŻKA INSPIRACJI I MENTORÓW

 Cel: Poznanie inspirujących historii zawodowych oraz zrozumienie roli mentorów w rozwoju kariery.

Przebieg

 Wprowadzenie: Nauczyciel przygotowuje plakaty, rozmieszczone wzdłuż alejek, z inspirującymi historiami zawodowymi różnych osób, w tym również tych, które osiągnęły sukces pomimo różnych wyzwań (np. osoby z niepełnosprawnościami, imigranci, osoby, które zmieniły zawód).

 Spacer: Uczniowie spacerują alejkami, czytając historie na plakatach. Na końcu spaceru każdy uczeń wybiera jedną historię, która najbardziej go zainspirowała, a następnie przygotowuje krótką prezentację na ten temat.

 Dyskusja: Uczniowie prezentują wybrane historie, omawiając, co ich zainspirowało i jak mentorzy lub doświadczenia życiowe wpłynęły na rozwój kariery przedstawionych osób. Nauczyciel może również zaprosić lokalnych mentorów do szkoły, aby podzielili się swoimi doświadczeniami i udzielili porad uczniom.

Wewnętrzne przestrzenie szkolne i ich aranżacja wspierająca tranzycję na rynek pracy

Dobrym kierunkiem w aranżacji przestrzeni szkolnej jest tworzenie miejsc o charakterze uniwersalnym, które można również wykorzystywać do

poszerzania perspektywy edukacyjno-zawodowej. W zrealizowanych propozycjach Centrum Edukacji Obywatelskiej „Zmiany w szkolnej przestrzeni – 9 praktycznych wskazówek”⁹, zwraca się uwagę na poszczególne elementy przestrzeni, wskazując możliwości ich wykorzystania. Takimi miejscami w szkołach są korytarze, które można wykorzystać nie tylko do tworzenia kącików, ale również popracować nad aranżacją podłogi, ścian czy też sufitu. Należy jednak pamiętać o zróżnicowanych potrzebach uczniów i podążać raczej w stronę porządku oraz harmonii, a nie przepychu. Jako dobre praktyki w aranżacji wewnętrznej przestrzeni szkolnej można wskazać: kąciki z poduchami, siedziskami na korytarzach, nadawanie (we współpracy z uczniami) drugiego życia starym meblom szkolnym, wykorzystanie podłogi do różnych gier, elementy, które można przemieszczać lub którymi można manipulować (takie jak modele planet, układy mechaniczne lub inne ruchome instalacje). Na suficie szkolnym może powstać mapa gwiazd przedstawiająca różne konstelacje (można również dodać farby fluorescencyjne, aby mapa była widoczna w ciemności). Mogą to być też linie czasowe (przyczepione lub namalowane) przedstawiające ważne wydarzenia historyczne (ewolucję życia na Ziemi, rozwój technologii itp.), inspirujące cytaty od znanych naukowców, pisarzy, liderów i innych ważnych postaci historycznych, wzór podwójnej helisy DNA lub innych struktur biologicznych, tabliczki z ważnymi wzorami matematycznymi, chemicznymi, fizycznymi oraz innymi formułami naukowymi. Takie elementy w przestrzeni szkolnej pobudzają zainteresowania uczniów, pozwalają eksperymentować i eksplorować przestrzeń, poszerzają światopogląd, kształtują postawy otwartości, zachęcają do badania i testowania, zwiększają zainteresowania oraz promują aktywność.

Przykład gry wykorzystującej zróżnicowane przestrzenie szkolne

GRA: ZAWODOBRANIE

Cel: Integracja wiedzy z różnych przedmiotów z doradztwem zawodowym poprzez interaktywne konkurencje w zaaranżowanej przestrzeni szkolnej.

9 Fundacja Centrum Edukacji Obywatelskiej, *Zmiany w szkolnej przestrzeni – 9 praktycznych wskazówek*, <https://ceo.org.pl/zmiany-w-szkolnej-przestrzeni-9-praktycznych-wskazowek/> [dostęp: 7.06.2024].

Zasady ogólne:

- ☐ Uczniowie są podzieleni na drużyny.
- ☐ Każda drużyna przechodzi przez poszczególne stacje rozmieszczone w różnych częściach szkoły.
- ☐ Na każdej stacji drużyny wykonują zadania związane z danym kontekstem zawodowym.
- ☐ Drużyny zdobywają punkty za każde wykonane zadanie.

Stacje i zadania

1. Stacja Poduchowo, czyli spotkanie z profesjonalistą

Zadanie: Uczniowie losują karty z opisami zawodów (np. lekarz, architekt, inżynier, pisarz). Następnie muszą przedstawić (w formie krótkiej scenki), jak wygląda dzień pracy osoby w wylosowanym zawodzie, uwzględniając umiejętności potrzebne do jego wykonywania.

Punkty: 10 punktów za każdą poprawnie przedstawioną scenkę.

2. Stacja Astronomiczne wyzwanie

Zadanie: Uczniowie obserwują mapę układu słonecznego namalowaną na suficie, a następnie mają za zadanie odpowiedzieć na pytania dotyczące planet, ich właściwości oraz związanych z nimi zawodów (np. astronom, astrobiolog).

Przykładowe pytania:

- Która planeta jest najbliżej Słońca?
- Jak nazywa się zawód wykonywany przez osobę badającą gwiazdy?

Punkty: 5 punktów za każdą poprawną odpowiedź.

3. Stacja matematyczny wyścig

Zadanie: Uczniowie rozwiązują zadania matematyczne związane z przeliczeniem jednostek miar i wag (np. przeliczanie kilogramów na gramy, milimetrów na metry) oraz związane z zawodami wymagającymi tych umiejętności (np. inżynier, chemik, kucharz).

Przykładowe zadania:

- Przelicz 1500 gramów na kilogramy.
- Jaką długość w metrach ma 2500 milimetrów?

Punkty: 5 punktów za każde poprawne rozwiązanie.

4. Stacja interaktywna zawodowe puzzle

Zadanie: Uczniowie mają ułożyć (zaprojektowane w Learningapps) puzzle, przedstawiające różne narzędzia oraz przedmioty związane z określonymi zawodami (np. stetoskop dla lekarza, młotek dla stolarza, mikroskop dla naukowca).

Punkty: 10 punktów za każde poprawnie złożone puzzle.

5. Stacja Kreatywna: zaprojektuj przyszłość

Zadanie: Uczniowie tworzą, na dużym arkuszu papieru, plakat przedstawiający wybrany zawód przyszłości. Muszą przy tym uwzględnić: wymagane umiejętności, narzędzia pracy, codzienne obowiązki oraz zalety tego zawodu.

Punkty: 15 punktów za kreatywność, dokładność i pomysłowość plakatu.

Podsumowanie gry:

- ☐ Po ukończeniu wszystkich stacji, drużyny wracają do klasy i prezentują wyniki swojej pracy.
- ☐ Nauczyciel podsumowuje zdobyte punkty i ogłasza zwycięską drużynę.
- ☐ Nagrodą mogą być drobne upominki edukacyjne lub certyfikaty uznania.

Jeśli gra ma odnieść sukces należy pamiętać o dostosowaniu jej do poziomu wiedzy i umiejętności uczniów, stworzeniu atmosfery współpracy, zachęceniu do refleksji nad zainteresowaniami oraz wyborami o charakterze zawodowym.

3. CZYNNIKI KONTEKSTOWE W PROCESIE TRANZYJCJI UCZNIÓW NA RYNEK PRACY

Mając na uwadze pełny rozwój młodego człowieka ważne jest, aby uwzględnić w nim konteksty oddziaływań zewnętrznych wpływających na funkcjonowanie oraz podejmowanie decyzji dotyczących ścieżek edukacyjnych i zawodowych.

W przypadku uczniów z trudnościami, deficytami, zaburzeniami czy niepełnosprawnościami, pomocna w projektowaniu przestrzeni uczenia się może być klasyfikacja ICF. Czynniki środowiskowe mogą stanowić barierę (powodując lub wzmagając niepełnosprawność) albo ułatwienie (redukując lub nawet eliminując niepełnosprawność). Według filozofii ICF (kierunek nowego myślenia o człowieku i jego funkcjonowaniu), nie jest najważniejszy np. stopień niepełnosprawności intelektualnej wyznaczony poziomem ilorazu inteligencji, a poziom funkcjonowania w różnych aspektach w kontekście środowiska, w którym dana osoba żyje. Ważny jest wpływ czynników osobistych takich jak: motywacja, preferencje, zainteresowania, styl życia, doświadczenia. Zgodnie z podejściem ICF, rozważamy człowieka z perspektywy pełnej gamy jego zdolności i potencjału, uwzględniając zarówno możliwości, jak też ograniczenia. Przyglądamy się jego życiu w całości, biorąc pod uwagę jego indywidualne cechy oraz kompleksowy kontekst społeczny. Wartość tkwi nie tylko w zrozumieniu, czego dana osoba nie może zrobić, ale również w eksplorowaniu tego, co jest dla niej osiągalne oraz w poszukiwaniu sposobów, jak wspierać ją w osiągnięciu niezależności, realizowaniu własnych potrzeb i możliwości.

W tym celu można wykorzystać dostępne narzędzia diagnostyczne, ułatwiające zrozumienie funkcjonowania uczniów, wspierające nauczycieli w konstruktywnej pomocy związanej z dostosowywaniem form i metod pracy oraz promujące inicjatywy związane z wyborami edukacyjno-zawodowymi. Tak funkcjonującym narzędziem jest Szkolna Ocena Funkcjonalna, oparta na modelu ICF¹⁰. Założenia związane z wykorzystaniem tego narzędzia zostały określone następująco:

10 MEN, *Szkolna Ocena Funkcjonalna: Przebieg procesu w aspekcie oceny aktywności i uczestnictwa*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2022, <https://repozytorium.kul.pl/server/api/core/bitstreams/d0b29e34-69b7-4431-93d6-6992e7bd9a49/content> [dostęp: 7.06.2024].

- ❑ wielowymiarowość (różne sfery funkcjonowania) i ciągłość (kumulowanie wiedzy o uczniu, a nie oderwane epizody badań „gabinetowych”; wieloetapowe poznawanie procesu rozwoju w pełnym cyklu życia) (Wysocka, 2016; Domagała-Zyśk, Knopik i Oszwa, 2017);
- ❑ integralne postrzeganie podmiotu wyrażone opisem diagnostycznym ucznia we wszystkich obszarach pozostających ze sobą we wzajemnych zależnościach (przede wszystkim: rozwój fizyczny, poznawczy, językowy/komunikacyjny, emocjonalno-społeczny i moralny), ale także perspektywą różnych osób i kontekstów funkcjonowania ucznia (Domagała-Zyśk, Knopik i Oszwa, 2017);
- ❑ możliwość indywidualizacji opisu (np. przez wybór obszarów pogłębienia diagnozy) nałożona na wyjściowo uschematyzowane (standaryzowane) ramy ujęcia podmiotu i przedmiotu poznania (Wysocka, 2016); – spojrzenie na problemy i potrzeby ucznia w kontekście uwarunkowań i posiadanych zasobów nie przez pryzmat zaburzeń, patologii i stygmatyzujących etykiet (Edukacja dla wszystkich 2020; Jachimczak, 2021); możliwość określenia zarówno słabych, jak i mocnych stron (Domagała-Zyśk, Knopik i Oszwa, 2017);
- ❑ racjonalne wykorzystanie zasobów diagnostycznych szkół, z przemyślanym i jasnym podziałem kompetencyjnym między szkołą a poradnią/diagnozą nauczycielską i specjalistyczną (Foryś, 2014; Podgórska-Jachnik, 2021; Rekomendacja 14);
- ❑ ściśle powiązanie diagnozy z działaniami interwencyjnymi, rozwojowymi i wspomagającymi (Domagała-Zyśk, Knopik i Oszwa, 2017); – interdyscyplinarny język diagnozy wspólny dla różnych specjalistów (pedagogów, psychologów, logopedów i in.)¹¹.

Wskazane obszary aktywności ucznia zostały opisane z uwzględnieniem jego etapu rozwojowego i społecznego. Twierdzenia te wynikają nie tylko z definicji kodów klasyfikacji ICF przypisanych do danego obszaru, ale także uwzględniają role społeczne jakie uczeń pełni w szkole, grupie rówieśniczej oraz środowisku domowym. Stopień trudności poszczególnych aktywności jest intencjonalnie szeroko zróżnicowany, aby umożliwić identyfikację ograniczeń na różnych poziomach uczestnictwa i zaangażowania.

11 Ibidem, s. 9, <https://repozytorium.kul.pl/server/api/core/bitstreams/d0b29e34-69b7-4431-93d6-6992e7bd9a49/content> [dostęp: 7.06.2024]

4. PROPOZYCJE AKTYWNOŚCI UCZNIÓW, ZWIĘKSZAJĄCE WIEDZĘ ORAZ POSZERZAJĄCE KOMPETENCJE UŁATWIAJĄCE WEJŚCIE NA RYNEK PRACY

Aby projektować świadome wsparcie uczniów w procesie tranzycji konieczne jest stałe poszerzanie swojej wiedzy o zmieniającym się nieustannie rynku pracy.

Wśród wartościowych źródeł wymienić można:

- ❑ „Raport PARP. Aktualny stan rynku pracy w Polsce i jego kluczowe wyzwania” (oraz inne materiały z serwisu internetowego PARP)¹²;
- ❑ „Raporty rynku pracy” z ManpowerGroup Polska¹³;
- ❑ Badanie Pracuj.pl „Młodzi nie czują się przygotowani do wejścia na rynek pracy”¹⁴;
- ❑ Badanie PwC, Well.hr i Absolvent Consulting „Młodzi Polacy na rynku pracy”¹⁵;
- ❑ Raport Fundacji NEURON+ „Rynek pracy w polsce a osoby z niepełnosprawnościami”¹⁶;
- ❑ Raport z badania „Pracodawca na TAK” wraz z rekomendacjami „W pracy jesteście tacy sami? Zatrudnianie osób z niepełnosprawnością w Polsce”¹⁷;

12 Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, <https://www.parp.gov.pl/component/content/article/86430:raport-parp-aktualny-stan-ryнку-pracy-w-polsce-i-jego-kluczowe-wyzwania> [dostęp: 7.06.2024].

13 ManpowerGroup Polska, <https://www.manpowergroup.pl/raporty-ryнку-pracy/> [dostęp: 7.06.2024].

14 Wolters Kluwer, <https://www.prawo.pl/kadry/pokolenie-z-w-pracy-badanie-pracujpl.526853.html> [dostęp: 7.06.2024].

15 PwC, https://www.pwc.pl/pl/pdf/mlodzi-polacy-na-ryнку-pracy-2022_pl.pptx.pdf [dostęp: 7.06.2024].

16 Projekt Stop Barrierom, <https://stopbarierom.pl/wp-content/themes/stopbarierom/assets/documents/raporty/Raport-StopBarrierom-11-05-2021.pdf> [dostęp: 7.06.2024].

17 Fundacja TAKpełnosprawni, https://takpelnosprawni.pl/wp-content/uploads/2017/04/Raport-z-badania-Pracodawca-na-TAK_Grupa-Job-by-Strefa-Job.pdf [dostęp: 7.06.2024].

- ❑ Badanie „Rynek pracy”¹⁸;

Korzystając z polecanych źródeł, nauczyciele, wychowawcy mogą przekazywać informacje na temat rynku pracy różnym grupom odbiorców.

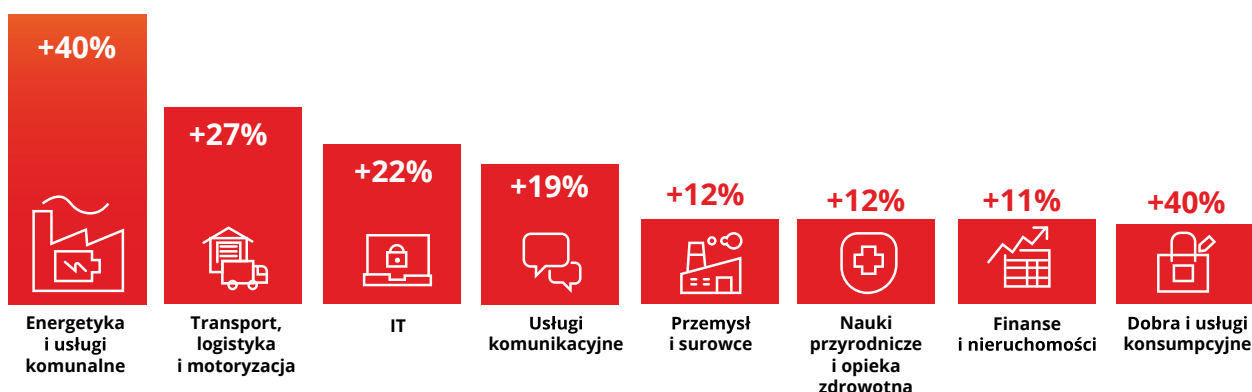
Przykład aktywności dla uczniów z wykorzystaniem raportu „Barometr ManpowerGroup Perspektyw Zatrudnienia”, Q3 2024

4.1. ĆWICZENIE: BAROMETR DLA POLSKI

Wykorzystując dane z przedstawionych poniżej prognoz, wykonaj następujące polecenia:

- ❑ dokonaj analizy zapotrzebowania na pracę w poszczególnych sektorach, zastanów się, dlaczego największe zapotrzebowanie jest w sektorze Energetyka i usługi komunalne, a najmniejsze w Dobra i usługi konsumpcyjne, zapisz wnioski;
- ❑ wybierz jeden z prezentowanych sektorów i sprawdź jakie można w nim wykonywać zawody, opisz zawód, który wydaje ci się najbardziej interesujący;

Prognozy zatrudnienia w Polsce – porównanie sektorów

18 Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych, <https://niepelnosprawni.gov.pl/index.php?c=page&id=80&print=1> [dostęp: 7.06.2024].

W III kwartale 2024 roku dodatnie prognozy zatrudnienia deklarują przedsiębiorcy we wszystkich 8 analizowanych sektorach. Najwięcej ofert pracy spodziewanych jest w branży energetyki i usług komunalnych, transportu, logistyki i motoryzacji, a także IT.

Źródło: Barometr ManpowerGroup Perspektyw Zatrudnienia, Q3 2024, Raport z badania ManpowerGroup Dane dla Polski, <https://www.manpowergroup.pl/raporty-rynku-pracy/> [dostęp: 7.06.2024]

4.2. ĆWICZENIE: MŁODZI NA RYNKU PRACY

Pobierz materiały z „[Młodzi Polacy na rynku pracy](#)” lub zeskanuj kod QR.

Podziel klasę na 4 zespoły. Każdy zespół otrzymuje jeden obszar do analizy:

- ☐ Postrzeganie swoich szans na rynku pracy;
- ☐ Co dla młodych Polaków jest w pracy najważniejsze?;
- ☐ Aspiracje zawodowe;
- ☐ W poszukiwaniu dobrego pracodawcy.

Zadaniem uczniów jest porozmawiać o przedstawionych danych, zastanowić się czy myślą w podobny sposób, dopisać swoje indywidualne preferencje, kontrargumentować ewentualny sprzeciw.

Polecenie dla uczniów:

- ☐ zapoznajcie się z otrzymanym materiałem;
- ☐ rozmawiajcie ze sobą na temat przedstawionych danych;

- ☐ zapiszcie wnioski jakie wam się nasuwają, a dotyczą obszaru, który analizujecie;
- ☐ jeśli nie zgadzacie się z prezentowanymi danymi, spróbujcie uargumentować swoje odmienne zdanie;
- ☐ przygotujcie streszczenie do przedstawienia na forum klasy.

Kolejnym elementem edukacyjnym są kompetencje rozwijane w szkole, a wskazywane przez pracodawców jako najbardziej pożądane. W raporcie World Economic Forum, dotyczącym przyszłości pracy, wskazano następujące, najbardziej cenione umiejętności pracowników:

- ☐ analityczne myślenie i innowacyjność;
- ☐ umiejętność szybkiego uczenia się i korzystania z efektywnych strategii;
- ☐ kompleksowe rozwiązywanie złożonych problemów;
- ☐ zdolność analizowania i krytycznego myślenia;
- ☐ kreatywność i pomysłowość;
- ☐ umiejętność zarządzania zespołem oraz obejmowania przywództwa;
- ☐ kompleksowe rozwiązywanie problemów i tworzenie idei;
- ☐ korzystanie z nowoczesnych technologii, monitoringu i kontroli;
- ☐ projektowanie technologii oraz programowanie;
- ☐ odporność na stres i umiejętne radzenie sobie z nim.

Rozwijanie analitycznego myślenia, a także innowacyjności w szkole wymaga zintegrowanego podejścia, które łączy odpowiednie metody nauczania, materiały dydaktyczne oraz inspirujące środowisko edukacyjne.

Oto kilka strategii, które mogą być skuteczne i wspierać w procesach edukacyjnych:

4.3. PROPOZYCJE STRATEGII

Problem-based learning (PBL)

- ❑ Uczniowie pracują nad rzeczywistymi problemami, co wymaga od nich analizy sytuacji, szukania rozwiązań i podejmowania decyzji.
- ❑ Przykłady: projekty naukowe, zadania matematyczne, analizy literackie.

Zadania z otwartym zakończeniem

- ❑ Zadania, które mają więcej niż jedno poprawne rozwiązanie, zachęcają uczniów do eksploracji różnych podejść i metod rozwiązywania problemów.

Nauka przez dociekanie

- ❑ Zadawanie pytań typu „dlaczego”, „jak” w celu stymulowania krytycznego myślenia oraz głębszego zrozumienia tematu.
- ❑ Wspieranie uczniów w formułowaniu i testowaniu własnych hipotez.

Narzędzia i techniki analityczne

- ❑ Nauczanie umiejętności korzystania z diagramów, map myśli, tabel, jak również innych narzędzi analitycznych.
- ❑ Wprowadzanie podstaw programowania i logiki matematycznej.

Projekty interdyscyplinarne

- ❑ Łączenie różnych przedmiotów w jednym projekcie, co wymaga od uczniów zastosowania wiedzy z różnych dziedzin.
- ❑ Przykład: projekt z zakresu STEM (nauka, technologia, inżynieria, matematyka).

Kultura błędów

- ❑ Tworzenie środowiska, w którym błędy są postrzegane jako część procesu nauki, a nie jako porażka.

- ❑ Zachęcanie uczniów do eksperymentowania i testowania nowych pomysłów bez obawy przed niepowodzeniem.

Kreatywne myślenie

- ❑ Ćwiczenia rozwijające myślenie lateralne, takie jak: burze mózgów, gry fabularne, czy projekty artystyczne.
- ❑ Wprowadzenie zajęć z design thinking, które uczą procesów projektowania innowacyjnych rozwiązań.

Dostęp do nowych technologii

- ❑ Wykorzystanie nowoczesnych narzędzi technologicznych, takich jak: drukarki 3D, robotyka, programowanie, aby inspirować uczniów do tworzenia nowych rozwiązań.
- ❑ Wprowadzanie uczniów do platform takich jak Scratch, Arduino, czy Raspberry Pi.

Trening świadomości (mindfulness)

- ❑ Wprowadzenie praktyk mindfulness, które uczą koncentracji w danym momencie i akceptacji własnych uczuć.
- ❑ Organizowanie sesji mindfulness, podczas przerw lub nauczania, aby umożliwić uczniom regularne praktykowanie.

Samoregulacja emocjonalna

- ❑ Edukacja w zakresie rozpoznawania własnych emocji i technik regulacji emocji, takich jak: głębokie oddychanie, przerwy wdechowe czy pozytywne myślenie.
- ❑ Wprowadzenie technik skupiających uwagę na pozytywnych aspektach sytuacji.

Budowanie wsparcia społecznego

- ❑ Stworzenie środowiska, które promuje współpracę i wsparcie między uczniami.
- ❑ Organizowanie zajęć integracyjnych, projektów grupowych i wspólnych wydarzeń, budujących więzi między uczniami.

Dbłość o dobrostan psychiczny

- ❑ Wprowadzenie programów wsparcia psychologicznego oraz doradztwa dla uczniów, którzy potrzebują dodatkowej pomocy w radzeniu sobie ze stresem.
- ❑ Promowanie otwartej rozmowy na temat zdrowia psychicznego, a także zachęcanie uczniów do poszukiwania pomocy w sytuacji potrzeby.

Kształtowanie postaw, poprzez pokazywanie środowiska pracy – wycieczki do zakładów pracy. Planując pracę wychowawczą warto również uwzględnić wątek zawodoznawczy, „przemycając” go przy okazji każdego wyjścia z młodzieżą.

4.4. DOBRE PRAKTYKI

Fundacja PSONI stworzyła bank materiałów metodycznych mogących służyć w rozwijaniu kompetencji uczniów z niepełnosprawnością intelektualną. Wśród tych publikacji, napisanych w bardzo przystępny sposób (ETR), znajdują się następujące tytuły:

- ❑ „[Moje możliwości na rynku pracy](#)”,
- ❑ „[Moje samodzielne mieszkanie](#)”,
- ❑ „[Moje sposoby na zdrowy styl życia](#)”,
- ❑ „[Moje sposoby na stres](#)”,
- ❑ „[Moje pomysły na wyjątkowe spędzanie czasu](#)”,
- ❑ „[Moja droga do zatrudnienia wspomaganego](#)”,
- ❑ „[Moje dorosłe życie](#)”.

Inne podobne podmioty działające na rzecz osób z niepełnosprawnością to np.:

Fundacja MIR¹⁹ działająca na rzecz osób niewidomych w kontekście ich aktywnego uczestnictwa w życiu zawodowym.

19 Fundacja dla niewidomych misja i rozwój, <https://mir.org.pl/> [dostęp: 7.06.2024].

Polska Fundacja Osób Słabosłyszących²⁰, gdzie można znaleźć historie osób słabosłyszących i ich doświadczenia np. [Nasze historie – Małgosia](#).

Fundacja Leżę i Pracuję²¹, czyli pierwsza agencja marketingowa, która powstała po to, by dać pracę osobom z niepełnosprawnością ruchową.

Fundacja asperIT²², czyli aktywizacja zawodowa osób w spektrum autyzmu do pracy branży w IT.

Fundacja Synapsis²³, oferująca formy wsparcia zawodowego i zrozumienia funkcjonowania osób z ASD.

Pozostałe podmioty działające na rzecz osób z niepełnosprawnością odnajdziemy na stronie [Biura Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych](#).

20 Polska Fundacja Osób Słabosłyszących, <https://www.pfos.org.pl/niedosluch/> [dostęp: 7.06.2024].

21 Fundacja Leżę i Pracuję, <https://lezeipracuje.pl/kto/> [dostęp: 7.06.2024].

22 Fundacja asperIT, <https://asperit.org/> [dostęp: 7.06.2024].

23 Fundacja Synapsis, <https://synapsis.org.pl/> [dostęp: 7.06.2024].

BIBLIOGRAFIA

1. Bańka A., *Psychologiczne doradztwo karier*, Print-B, Poznań 2007 r.
2. Bańka A., *Zawodoznawstwo, doradztwo zawodowe, pośrednictwo pracy: psychologiczne metody i strategie pomocy bezrobotnym*, Print-B, Poznań 2005 r.
3. Bańka A., *Rozwój zawodowy a ścieżki tranzycji z systemu edukacyjnego do rynku pracy*, [w:] *Doradztwo karier* (23-54), OHP, Warszawa 2005 r.
4. Bańka A., *Kapitał kariery – uwarunkowania, rozwój i adaptacja do zmian organizacyjnych oraz strukturalnych rynku pracy*, [w:] Z. Ratajczak, A. Bańka, E. Turska (red.). *Współczesna psychologia pracy i organizacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2006 r.
5. Bańka A., *Psychologiczne doradztwo karier*, Stowarzyszenie Psychologia i Architektura, Poznań 2006 r.
6. Bałtowska-Jucha M., *Moje możliwości na rynku pracy*, <https://stare.psoni.org.pl/wp-content/uploads/2020/10/Moje-mozliwosci-na-RYNKU-PRACY-do-internetu.pdf>
7. Bartkowski J., *Między stygmatyzacją a odrzuceniem. System szkolny a przygotowanie zawodowe młodych osób niepełnosprawnych*, [w:] E. Giermanowska (red.), *Młodzi niepełnosprawni – aktywizacja zawodowa i nietypowe formy zatrudnienia*, Fundacja Instytutu Spraw Publicznych, Warszawa 2007 r.
8. Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych, <https://niepelnosprawni.gov.pl/index.php?c=page&id=80&print=1>
9. Braun P., Szczucki K., *Osoba niepełnosprawna na rynku pracy Poradnik dla pracowników i pracodawców*, Fundacja Edukacji Nowoczesnej, Warszawa 2016 r., https://www.umb.edu.pl/photo/pliki/dzial_spraw_studenckich/on-na-ryнку-pracy-poradnik.pdf

10. Dostępność na rynku pracy – istotny aspekt życia osób z niepełnosprawnościami, <https://www.niepelnosprawni.pl/ledge/x/2109353;jsessionid=1CDCA4CF4E0554197F99EC4E97DA7AC1>
11. Drucker P.F., *Zarządzanie XXI wieku – wyzwania*, Wydawnictwo MT Biznes, Warszawa 2009 r.
12. Fazlagić J., *Dobre praktyki w zakresie wspierania kreatywności, innowacyjności i samodzielności uczniów szkół ponadpodstawowych*, ORE, Warszawa 2022 r. https://ore.edu.pl/wp-content/uploads/2022/04/dobre_praktyki_fazlagic_red_tk_fin_bis-1-1.pdf
13. Fundacja Aktywizacja, <https://aktywizacja.org.pl/>
14. Fundacja asperIT, <https://asperit.org/>
15. Fundacja dla niewidomych misja i rozwój, <https://mir.org.pl/>
16. Fundacja Centrum Edukacji Obywatelskiej, *Zmiany w szkolnej przestrzeni – 9 praktycznych wskazówek*, <https://ceo.org.pl/zmiany-w-szkolnej-przestrzeni-9-praktycznych-wskazowek/>
17. Fundacja Leżę i Pracuję, <https://lezeipracuje.pl/kto/>
18. Fundacja Synapsis, <https://synapsis.org.pl/>
19. Fundacja TAKpełnosprawni, https://takpelnosprawni.pl/wp-content/uploads/2017/04/Raport-z-badania-Pracodawca-na-TAK_Grupa-Job-by-Strefa-Job.pdf
20. Gajdzica Z., *Wpływ treści kształcenia na wybór zawodu przez uczniów lekko upośledzonych umysłowo*, [w:] R. Kwiecińska, M. J. Szymański (red.), *Młodzież a dorośli. Napięcia między socjalizacją a wychowaniem*, Instytut Nauk o Wychowaniu Akademii Pedagogicznej w Krakowie, Kraków 2001 r.

21. Gerlach R., *Dojrzałość uczniów szkół zawodowych do zatrudnienia* [w:] U. Jeruszka, J. Łaszczyk, B. Marcinkowska, F. Szlosek (red.), *Nauka, Edukacja, Praca*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2018 r.
22. Gerlach R., *Edukacja zawodowa zorientowana na rynek pracy*, „Problemy Profesjologii” 2017 r., nr 1.
23. Gołębiak B. D., *Szkoła wspomagająca rozwój*, [w:] Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.), *Pedagogika. Podręcznik akademicki* Wydawnictwo PWN, Warszawa 2004 r., t. 2.
24. Jabłońska M., *Moje sposoby na odpowiedni wygląd*, 2021 r., <https://stare.psoni.org.pl/wp-content/uploads/2022/02/Moje-sposoby-na-odpowiedni-wyglad-do-internetu.pdf>
25. Górkiewicz K. (red.), *Przestrzenie edukacji 21. Otwieramy szkołę! Wprowadzenie*, EDUSPACES21, Warszawa 2016 r., <https://edustore.eu/pliki/Przestrzenie-edukacji-wprowadzenie.pdf>
26. Górkiewicz K. (red.), *Przestrzeń społeczna i kulturowa. Przestrzenie edukacji 21. Otwieramy szkołę! Tom 3.*, EDUSPACES21, Warszawa 2016 r., <https://edustore.eu/pliki/Przestrzenie-edukacji-tom3.pdf>
27. Knopik T., *Kapitał różnorodności. Doradztwo zawodowe dla uczniów ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi*, ORE, Warszawa 2022 r., <http://www.bc.ore.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=1090&from=publication>
28. Kot P., *Związek samooceny ze skutecznością tranzycji z systemu edukacji na rynek pracy*, 2018 r., https://pfp.ukw.edu.pl/archive/article-full/364/kot_zwiazek/
29. Majewicz P., *Tranzycja osób z niepełnosprawnością z edukacji na rynek pracy – perspektywy i bariery*, Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie, Biblioteka Współczesnej Myśli Pedagogicznej, Kraków 2018 r.

30. Majewska K. I., *Moje samodzielne mieszkanie*, 2022 r., <https://stare.psoni.org.pl/wp-content/uploads/2022/10/Moje-samodzielne-mieszkanie-do-INTERNETU.pdf>
31. Makowiecka K., *Moje sposoby na stres*, 2022 r., <https://stare.psoni.org.pl/wp-content/uploads/2022/10/Moje-sposoby-na-STRES-wydanie-2-do-INTERNETU.pdf>
32. ManpowerGroup Polska, <https://www.manpowergroup.pl/raporty-ryнку-pracy/>
33. MEN, *Szkolna Ocena Funkcjonalna: Przebieg procesu w aspekcie oceny aktywności i uczestnictwa*, <https://repozytorium.kul.pl/server/api/core/bitstreams/d0b29e34-69b7-4431-93d6-6992e7bd9a49/content>
34. Osińska A., *Moje dorosłe życie*, Broszura z serii Biblioteka Selfadwokata, 2020, <https://stare.psoni.org.pl/wp-content/uploads/2021/05/Moje-dorosle-zycie-do-internetu.pdf>
35. Otrębski W., *Start w dorosłość – uwarunkowania, wyznaczniki oraz proces przejścia z edukacji do rynku pracy uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*, Wydawnictwo FRSE, Warszawa 2019 r., https://www.frse.org.pl/brepo/panel_repo_files/2021/05/26/ub8tay/104705065591838-236-247.pdf
36. Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, <https://www.pfron.org.pl/>
37. Podstawaprogramowa.pl, <https://podstawaprogramowa.pl/Szkola-podstawowa-IV-VIII>
38. Polak M. (red.), *Przestrzeń fizyczna i architektoniczna Przestrzenie edukacji 21. Otwieramy szkołę! Tom 1.*, EDUSPACES21, Warszawa 2016 r., <https://edustore.eu/pliki/Przestrzenie-edukacji-tom1.pdf>
39. Polak M. (red.), *Przestrzeń wirtualna i technologiczna. Przestrzenie edukacji 21. Otwieramy szkołę! Tom 2.*, EDUSPACES21, Warszawa 2016 r., <https://edustore.eu/pliki/Przestrzenie-edukacji-tom2.pdf>

40. Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, <https://www.parp.gov.pl/component/content/article/86430:raport-parp-aktualny-stan-rynku-pracy-w-polsce-i-jego-kluczowe-wyzwania>
41. Polska Fundacja Osób Słabosłyszących, <https://www.pfos.org.pl/niedosluch/>
42. Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelktualną, <https://psoni.org.pl/>
43. Projekt *Dostępna Szkoła*, <https://www.dostepnaszkola.info/>
44. Projekt *Stop Barrierom*, <https://stopbarierom.pl/wp-content/themes/stopbarierom/assets/documents/raporty/Raport-StopBarrierom-11-05-2021.pdf>
45. PwC, <https://www.pwc.pl/pl/pdf/mlodzi-polacy-na-rynku-pracy-2022-pl.pptx.pdf>
46. Rożnowski B., *Przechodzenie młodzieży z systemu edukacji na rynek pracy w Polsce. Analiza kluczowych pojęć dotyczących rynku pracy u młodzieży*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2009 r., <https://repozytoriumkul.pl/server/api/core/bitstreams/02cc984f-407b-495f-a0f7-998e2cd40d3a/content>
47. Rożnowski B., *Sytuacja psychologiczna młodzieży wchodzącej na rynek pracy w perspektywie doradztwa zawodowego*, [w:], A. Biela (red.), *Nauka pracy, doradztwo zawodowe i przedsiębiorczość młodzieży*, Kancelaria Senatu RP, Warszawa 2007 r.
48. Stankaitytė J., Janonytė N., Muriniene J., Paszkowska-Rogacz A., *Etapy rozwoju dziecka i wyboru kariery zawodowej*, [w:] A. Paszkowska-Rogacz (red.), *Moje dziecko wybiera karierę zawodową*, Społeczna Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości, Łódź 2008 r.
49. W jakich zawodach mogą pracować osoby z niepełnosprawnością?, <https://aktywizuj.pl/w-jakich-zawodach-moga-pracowac-osoby-z-niepelnosprawnoscia/>

50. Wolters Kluwer, <https://www.prawo.pl/kadry/pokolenie-z-w-pracy-badanie-pracujpl,526853.html>
51. Zawody przyszłości – jaką drogę wybrać?, <https://www.parp.gov.pl/component/content/article/84964:zawody-przyszlosci-jaka-droge-wybrac>

Ministerstwo
Edukacji Narodowej

Za życiem

 OŚRODEK
ROZWOJU
EDUKACJI